

Ylikankaan testamentti

■ MARIA LÄHTEENMÄKI

Heikki Ylikangas: *Mitä on historia ja millaista sen tutkiminen*. Art House 2015.

Heikki Ylikangas jatkaa uudessa kirjassaan suomalaisen historia-tutkimuksen tilan ruotimista. Teos on keskustellevampi jatko tekijän kovanaisimmille teksteille *Tulkintani talvisodasta* (2001) ja *Yhden miehen jatkosota* (2009), joissa Ylikangas puolustaa omia tulkintojaan, moittii tutkijoita rohkeuden puutteesta ja tekee jyrkän eron ammattihistorioitsijoiden ja historian harrastajien välille.

Käsillä olevassa teoksessa tekijä palaa lähtöruutuun ja kertoo johdattelevansa lukijan historian tutkimuksen perustavaa laatua olevien kysymysten äärelle ja yllyttävänsä ammattitutkijoita keskusteluareenoille, joille tutkijat eivät ”tässä vain yhden totuuden kestävässä maassa” näytä vapaaehtoisesti suunnitavan. Kirjoittaja avaa omaa ajatteluaan kahdeksan teeman kautta. Ne sisältävät pohdiskelua historian tutkimuksen tieteellisyydestä, soveltamisesta ja tulkintojen tekemisestä. Tekijä liipaisee myös koulukuntia, objektiivisuutta ja tutkimusten nykytilaa sekä listaa lopuksi ajan haasteita ja suomalaistutkimuksen erityispiirteitä. Toden totta, esiin nostetut aiheet ovat tärkeitä peruskysymyksiä kaikille historian tutkijoille ja -opiskelijoille ja niitä on syytä aika ajoin pohtia ääneenkin.

Ristiriitainen suhtautuminen suurmiehiin

Kirjassa summautuu olennaisin Ylikankaan historiakäsityksestä, hänen historian tutkimuksensa tekemisen tavoista ja näkemyksestään alan sisäisestä hierarkiasta. Tekijän mukaan erityisen merkityksellisiä suurten ihmismäärien kannalta ovat ”poliittisten ja sotilaallisten päättäjiä korkean tason ratkaisut”. Toisaalta menneisyyden tapahtumakulkujen murtumiin vaikuttava muutosvoima näyttää hänen mukaansa löytyvän pikemminkin rakenteellisista kuin ideologisista muuttajista. Ylikangas kirjoittaa, että aatteellisen tason taustalla vaikuttavat rakenteelliset tekijät, ja aate on pohjimmiltaan enemmän oire jostakin kuin jonkin syvin syy. Tästä huolimatta aatteellisten suurmiesten esittelyihin pysähtynyt aatehistoriallinen eli ”kansallsidealistinen” koulukunta on saanut dominoivan aseman suomalaisen historian tutkimuksen kentällä.

Suurmiestutkimukseen Ylikankaalla on ristiriitainen suhtautuminen. Yhtäältä hän moittii yksilökeskeistä lähestymistapaa etenkin poliittisessa historiassa. Tämä näyttää viimeaikaisissa Ylikankaan teksteissä määrittävän kansallisen historian tutkimuksen tason. Mannerheimin, Rytin ja Tannerin tekstejä luetaan kuin jumalan sanaa. Toisaalta hän itse arvioi samaisten herrojen toimien tutkimusta tärkeäksi: Ylikankaalle sotahistoria on korkeimpien herrojen ratkaisujen tutkimusta. Kirjan

rivien välistä paistaa kuitenkin läpi tekijän vastenmielisyys sitä kohtaan, että yksilöitä nostetaan historiaa muuttaviksi voimiksi.

Sinivalkoinen historiankirjoitus

Kirjan läpikäyvät kriittiset huomautukset koskevat historiallisen totuuden ja moninaisten tulkintojen välistä hämartyntä suhdetta sekä suomalaista historiankirjoituksen paikkaa Venäjän rajan varjossa. Suomen vaikea geopoliittinen asema näkyy tekijän mukaan tutkijoiden ääneen lausumattomana yksimielisyytenä, konsensus-hakuisuutena sekä sopuilevina ja niin sanottuina isänmaallisina tulkintoina eli ”yhtenä totuutena” Suomen historian kulusta. Kautta linjan historian tutkijat tuntuvat olevan kulloistenkin vallanhaltijoiden tukipilareita, niin hyvässä kuin pahassakin järjestelmässä. Ylikangas on katsonut itse joutuneensa painostavan ja harhaanjohtavan ”yhden totuuden” uhriksi etenkin viime sotia koskevien tulkintojensa vuoksi. Erilaisia näkemyksiä esittävät saavat Ylikankaan mielestä jopa sisäisen vihollisen leiman otsaansa.

Kirjan vakavin väite on, että Suomessa vältellään yhä kipeiksi koettujen kansallisten ilmiöiden käsittelyä eikä suvaita valtavirrasta erottuvia tulkintoja. Epäselväksi jää, mitkä aihepiirit tai yksittäiset ilmiöt ovat jääneet käsittelemättä. Ylikangas kohdentaa huomionsa ja kritiikkinsä ennen muuta 1900-luvun sotia käsitteleviin tutkimuksiin eli aiheisiin, joita lukuisat tutkijat

ovat hänen itsensä lisäksi esitelleet ja arvioineet. Kansakunnan viiltävempiä kipupisteitä ovat tekijän mukaan kaksi sisällissotaa (nuijasota ja vuoden 1918 sota), talvisota ja jatkosota. Ylikangas arvottaa juuri nämä menneisyyden kriisit kansallisesti tärkeiksi aiheiksi. Näin ollen, koko kokoelman kriittikki näyttää fokusoituvan ennen muuta tämän aihealueen kotimaisiin tutkimuksiin eikä historiankirjoituksen tilaan yleensä.

Historian tutkimusprosessia arvioidessaan Ylikangas painottaa vahvasti historiantutkijan esittämän tulkinnan eheyttä. ”Tulkinta on ehea silloin, kun se kattaa kaikki olennaiset tosiasiat eikä jätä keskeisiä kysymyksiä avoimeksi saati muodostu sisäisesti ristiriitaiseksi.” Tulkinnan eheys on tekijän mukaan suorastaan tärkein asia lopulliseen tulkintaan pyrkivässä prosessissa. Vain eheys johtaa tulkinnan hyväksymiseen tutkijayhteisössä. Onko näin? Eivätkö Ylikankaan viime sotia koskevat tulkinnat täytä eheyden kriteeriä, koska niitä ei ole kaikissa piireissä hyväksytty?

Ylikangas on elävä esimerkki siitä, ettei historiallisen kertomuksen eheys välttämättä rakenna tulkinnasta yleisesti hyväksyttyä. Täydellisen eheyden tavoittelu saattaa olla myös umpikuja. Kuten tunnettua, kaoottisen menneisyyden rekonstruoinen historian palapeliksi ei koskaan voi olla aukoton vaan kaikissa tapauksissa enemmän tai vähemmän vajavaista.

Keskustelu on siirtynyt verkostoihin
Mitä tulee Ylikankaan moittimaan keskustelun puutteeseen historian olemuksesta ja tutkimuksen tilasta, niin Suomen osalta siinä on perää.

Historiantutkijat eivät ole sen aineempia keskustelijoita kuin suomalaiset ylipäättään. Jos kuitenkin asiaa katsotaan akateemisesta kansainvälisestä perspektiivistä, kuten nykytutkijat tekevät, löytyy aihepiirin keskusteluareenoita runsaasti etenkin historiallisen teorian harastajien verkostoista. Ajatellaan vaikkapa brittiläisen Alun Muslowin lukuisia teoksia ja artikkeleita (mm. *A History of History*, 2012), joiden ydin käsittelee nimenomaan ontologista eroa ”menneisyyden” ja ”historian” välillä sekä muun muassa ammattihistorioitsijoiden roolia historiatutkimuksen prosessissa. Toisaalla myös hollantilainen Frank Ankersmit on haastanut historianfilosofiin pohdintoihin historian luonteesta ja suurmiestutkimuksesta (kuuntele mm. Ankersmitin esitelmä *History as the Science of the Individual* 13.7.2013, <https://www.youtube.com/>; myös Ankersmitin kirja *Historical Representation*, 2001). Suomessa taas esimerkiksi Jorma Kalela (mm. *Historiantutkimus ja historia*, 2000) on pyrkinyt avaamaan uusia tulokulmia historiantutkijan työn analysoimiseen.

Itse näkisän, että hämmennys historian olemuksesta ja tutkimusprosessista liittyy nykyiseen ammattihistorioitsijoiden identiteettikriisiin ja yhteiskunnallisen roolin hämärtymiseen. Vielä viime vuosisadan alkupuolella ammattihistorioitsijat määrittivät itseoikeutusti kansallisen historian olemuksen ja muodot sekä toimivat lisäksi aktiivisesti poliittisilla areenoilla. Tätä nykyä me olemme ainoastaan yksi toimijaryhmä laajemmassa historiakulttuurin määrittäjien joukossa. Lisäksi olemme kadonneet poliittisen toiminnan ken-

tät ja tämän myötä yhteiskunnallisen vaikuttamisen suoran väylän. Myös gender-orientoituneessa tutkimuksessa on avattu 1990-luvulta lähtien merkittäviä kriittisiä tutkimuspolkuja liittyen etenkin tutkimuksen tekemisen prosessiin, lähtöanalyysiin ja tutkijan rooliin tutkimusprosessissa.

Kun Ylikangas arvioi vallalla olevaa historiantutkimusta sinivalkoiseksi, ei kritiikkittä jää myöskään nuorempi tutkijapolvi. Hän sivaltaa, että nykytutkijat ovat arkuuttaan sortuneet omia näkemyksiään piilotellen persoonattomiin ryhmäartikkeleihin ja paenneet kotimaista kritiikkiä kirjoittamalla vierailta kielillä sekä keskittymällä yleisen historian aiheisiin. Tällaisen rintamakarkuruuden sijasta hänen ikäluokkansa paini ”tärkeiden kansallisten” aiheiden parissa jo siitä lähtien, kun he uudistusmielisellä 1960-luvun huippukaudella julkaisivat väitöskirjansa. Mielestäni nuoret tutkijat joutuvat tänä päivänä taistelemaan paljon ankaremmin paikastaan akateemisessa maailmassa. He eivät pelkää haasteita, tekevät valtavasti töitä, opiskelevat kieliä ja suuntaavat katseensa jo lähtökohtaisesti kansainvälisille keskusteluareenoille Suomen pienen tutkijayhteisön sijaan. En koe sitä pakona, vaan mahdollisuutena.

Keskustelua siis käydään, mutta vuoropuhelut löytävät paikkansa globaalissa sosiaalisessa mediasa ja entistä kapeimmiksi sirpaloituneiden aihealueiden omilla foorumeilla. Yleisesitykset menneisyyden ja kirjoitetun historian olemuksista, niiden välisistä suhteista ja ammattihistorioitsijoiden omakuvista ponnahtavat pintaan useimmiten yhteiskunnallisten ra-

kennemurrosten ja niihin liittyvien tieteellisten paradigmamurtumien yhteydessä. Ylikankaan oma 1960-luvun lopulla alkanut akateeminen ura on hyvä esimerkki tästä. Väitöskirja (1967) käsitteli vielä perinteisemmällä tutkimusotteella Ruotsin vallan ajan lainsäädännön historiaa. Sen jälkeen tekijä tuotti kolme ”kotosetuhistoriallista” tutkimusta puukkojunkkareista (1973–76), kunnes tarttui omasta mielestään kansallisesti merkittävään aiheeseen eli nuijasotana tunnettuun sisällissotaan (1977). Tästä alkoi Ylikankaan julkisen poleemisen tutkijaprofilin rakentaminen. Seuraava julkinen huip puhetti koski sekin sisällissotaa (*Tie Tampereelle* 1993), josta Ylikankaan tie kansallisena sotahistorian tulkintojen kriitikkona varsinaisesti alkoi.

Yhteiskunta-analyytikosta sotahistorioitsijaksi

Terhakka terrieri, kriittinen, herkkähipiäinen omista tulkinnoistaan, arkistoissa viihtyvä tutkija ja suorasanaisten väittelijä. Näin luonnehdittiin Heikki Ylikangasta, kun hän siirtyi oikeushistoriasta historian laitokselle Suomen ja Skandinavian historian professoriksi. Seurasin läheltä hänen toimiaan, koska olin hänen assistenttinaan vuosina 1991–97. Mielestäni Ylikangas eli saamastaan kritiikistä; hän voimaantui, loisti, kuumeni ja terävöityi puheessaan, jos sai kirjoituksistaan ikäviä arvosteluja. Tavanomainen hiljaiselo kuolletti häntä. Kun tulin aamuisin töihin yhdeksältä, oli Ylikangas jo kirjoittanut tunnin ja minun tehtävänäni oli lähteä kahvistelemaan ja jakamaan aamun uutiset hänen kanssaan. Ylikangas jopa kärjisti

tulkintojaan saadakseen vastapelu-
rin, joka edusti oikeita, professorin
tärkeinä pitämiä aloja. Itse päätel-
lin tuolloin liikkeen ja arjen suhdet-
ta analysoivaa työläisnaistutkimus-
tani (1995) eikä minulle jäänyt epä-
selväksi, että aiheeni ei ollut paras
mahdollinen. Samaa viestitti myös
seminaariprofessorini Päiviö Tom-
mila. Laitoksen tasa-arvoisin pro-
fessori oli tässä suhteessa Matti
Klinge, jonka edustama aatehisto-
riallinen genre ei miellyttänyt Yli-
kangasta. Herrojen professoreiden
suhde olikin koulukuntapoliittisista
syistä hieman jännittänyt mutta
korrekti.

Ylikankaan tekstikokoelma on
tärkeä puheenvuoro, mutta hieman
epätasainen: toisia aiheita Ylikan-
gas on pohtinut jo pitkään, toiset
esitellään pinnallisemmin. Ehkä te-
kijä olisi voinut keskittyä vain olen-
naisimpaan eli tässä tapauksessa te-
kijää itseään eniten innoittaneisiin
kysymyksiin kriisiaikojen historiallisesta
totuudellisuudesta ja tulkinnoista
vähälukuisen suomalaisen tutkijayhteisön
kontekstissa. Kriisiaikojen tutkiminen
on juuri niitä aihealueita, jotka herkimmin
vetävät puoleensa myös niitä, jotka
eivät ole ammattilaisia, aiheuttavat
eniten tunnepitoisia väitteilyitä ja
pikemminkin pystyttävät rajoja kuin
purkavat niitä. Siihen pyörteeseen
Ylikangaskin on viimeisimpien
tutkimustensa myötä päätenyt. Näiden
kokemustensa myötä hän väittää, että
Suomi on historian tutkimuksellisessa
sulkeutuneisuudessaan lähempänä
tiukasti toisesta maailmansodasta
vaikenevaa Japania kuin avointa
menneisyyspuhetta käyvää Saksaa.

Toisaalta Ylikangas väittää, ettei
mikään toinen yhteiskunnallinen
toimijajoukko vastusta niin

ankarasti aikaisemmasta poikkeavia
tulkintoja kuin monitieteinen
suomalainen tutkijayhteisö. Näin
Ylikankaan kritiikin kohteena ole-
viin yhden totuuden äänitorviin ei-
vät lukeudu ainoastaan historioitsijat
vaan koko akateeminen tutkijajoukko.
Ylikangas on ollut kiinteä osa tätä
tutkijajoukkoa väitöksensä lähtien.
Aktiiviuransa aikana hän toimi oikeushistorian
sekä Suomen ja Skandinavian historian
professorina parikymmentä vuotta ja
akatemiaprofessorina ennen eläkkeelle
siirtymistään vuonna 2001. Sen jälkeen
Ylikangas on ollut aktiivinen osa tiedeyhteisöä
muun muassa Suomalaisen Tiedekatemian
piirissä, joten hän, jos joku, tuntee
suomalaisen tutkijakentän sisältä käsin –
eikä se todellakaan saa häneltä korkeaa
arvosanaa.

Avoimeksi jää, miten niin kriittinen
ja vastavirrassa pyristelevä tutkija
kuin Ylikangas on palkittu lukuisin
yhteiskunnallisin huomionosoituksin.
Viimeksi hän sai opetusministerin
kädessä tiedonjulkistamisen elämäntyö-
palkinnon (2014). Todellista oppositiomiestä
ei tavallisesti palkita ainakaan keskeisen
kansallisen instituution taholta.
Ylikangas näyttääkin olevan sopivasti
kriittinen.

Olisi todella kiinnostavaa lukea vielä
Ylikankaan henkilökohtaisempi itereflektiivinen
tilitys siitä, miten hän itse on kokenut
muutaneensa suomalaista historiantutkimusta.
Monissa yhteyksissä hän on tahtonut
antaa itsestään kuvan yksinäisenä
taistelijana, vastaargumenttien miehenä.
Tuotantonsa perusteella hän näyttää
päätyneen yhteiskunnallisten rakenteiden
tutkijasta klassisen poliittisen historian
puolelle, ennen muuta sotahis-

torian tutkijaksi.

Suomalaisen historiankirjoutuksen historiaan Ylikankaan teos tuo kiinnostavan kuvan tästä ajasta. Ylikangas on kertonut (*Helsingin Sanomat* 25.9.2014) päättävänsä tutkijanuransa tähän kirjalliseen testamenttiin: ”On annettava tilaa nuoremmille”.

Kirjoittaja on historian professori Itä-Suomen yliopistossa.